

پیش‌خوان

نبض رویدادهای انقلاب در خاطرات آیت‌الله علی‌اسلامی

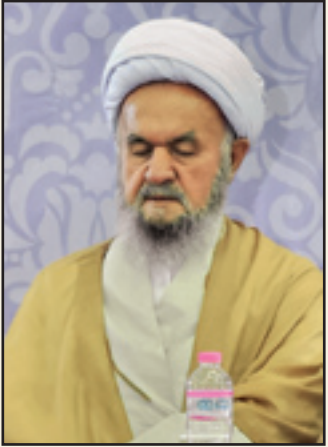
منز نگاه‌های یک انقلاب

■ **محمدرضا کائینی**

«منز نگاه‌های یک انقلاب» عنوان خاطرات آیت‌الله علی‌اسلامی است که چندی پیش در سالن یاس سی و چهارمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران، رونمایی شد. در ابتدای این

نشست، مرتضی میردار، مصاحبه‌کننده و تدوینگر این اثر، به نکات بی‌امده اشارت برد: «از روزی که این کار را شروع کردم تا امروز در خدمت آیت‌الله اسلامی بودم. مرکز اسناد به فرمان حضرت امام(ره) تأسیس شد و مسئولیت تدوین تاریخ انقلاب را دارد. امام از مهم‌ترین شخصیت‌های تاریخی هستند که در کنار سیاست، به وقایع اجتماعی نگاهی ویژه دارند. از مهم‌ترین شاخه‌های امام، این بود که نبض جامعه در دست‌شان بود. در سال ۱۳۶۷، فرمان تاریخی ایشان مبنی بر مستند کردن تاریخ صادر شد. امام فرمودند: هر گاه شما توانستید تاریخ را مستند به زبان توده مردم و علم روایت کنید، کاری در خور تحسین کرده‌اید… مرکز اسناد انقلاب اسلامی به حوزه جمع‌آوری خاطرات و تاریخ شفاهی رفت. نهادهی نیست که به اندازه مرکز اسناد، در حوزه تاریخ شفاهی کار کرده باشد. امروز مرکز اسناد، از سرآمدان پژوهش و تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی است. آیت‌الله علی‌اسلامی، ابوالفضل اسلامی و عبدالغنی اسلام‌پناه از جمله افرادی بودند که در اسناد، نام آنان به کرات نقل شده بود و مسلم می‌نمود که مستعار است. من سراغ این اشخاص را می‌گرفتم، اما کسی پاسخ نمی‌داد تا اینکه یک روز

► **آیت‌الله علی‌اسلامی**

راوی اثر *منز نگاه‌های یک انقلاب*

دوستی از قزوین گفت: اینها نام‌های آیت‌الله علی‌اسلامی است. به حضور وی رفتم. از سخن گفتن استنکاف می‌کرد، بنابراین به امر امام استناد کردم که کسی نمی‌تواند استنکاف کند ولی این امر به ضررش باشد.»

آیت‌الله علی‌اسلامی راوی این خاطرات نیز در بیاناتی اظهار داشت: «در روز سوم خرداد ۱۳۶۱، هر کس با شور و شفع مشغول امدادرسانی و ارائه خدمات به بقیه بود. آن لحظه به فکرم خطور کرد که جمله‌ای بنویسم و در ابتدای شهر نصب کنم. این را با شهید پهلوز مرادی، مسئول خطاطی و تبلیغات دفتر تبلیغات امام در خرمشهر بیان کردم. این جمله در دفاع مقدس و جنگ باقی ماند. به خطاط گفتم بنویس: جمعیت خرمشهر ۶۶میلیون نفر! هدفم این بود که در آن زمان چون جمعیت کشور ۳۶میلیون نفر بود، نشان دهم همه مردم ایران پشتیبان مردم خرمشهر در جنگ هستند. سال‌ها بعد در فیلم و سریال، این جمله برای مخاطبان نمایش داده می‌شد. یادش بخیر. در آن زمان در بیابان‌های خرمشهر، با شهید جهان‌آرا دریا ملقر بودیم، اصلاً در نظرم نبود که این مسائل یک روزی کتاب شود. این را در مخیله‌مان نمی‌گنجاندم که ما روزی این فعالیت‌ها را در قالب کتاب ببینیم، اما از آنجا که تاریخ و هویت ملت‌ها با روایت‌ها زنده می‌شود، باید این موارد گفته می‌شد. خیلی از نکات تاریخی است که در سینه‌ها محفوظ مانده است و برای اینکه فراموش نشود و معرف ملت باشد، باید بازگو شوند. پذیرفتم تا آنچه به عنوان خاطرات انقلاب و جنگ دارم، برای مرکز اسناد بیان کنم و مسئولان مرکز، آن را به صورت کتاب تدوین و گردآوری کردند. از دعوت مراجع تقلید به جبهه و جنگ سخن به میان آمد. من هر ۲۰روز یا یک ماه، از جبهه‌ها به قم می‌آمدم. در یکی از این سفرها، آیت‌الله وحید خراسانی همراه با من به جبهه‌ها برای سرکشی آمد. وی گفت: می‌خواهم به رزمندگان خدایقت بگویم. در هتلی در اهواز در جمع رزمندگان، حدود یک‌ساعت و ۱۰ دقیقه سخنانی کرد و بچه‌های سپاه منقلب شدند.»

■ **انوشه میر میر عشی**

در اولین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران تعداد زیادی از علما و مفتیان، شخصیت‌های برجسته دینی و علمی (عموماً یا گرا بیانات ضداستعماری و با سابقه مبارزاتی) از کشورهای مختلف اسلامی میهمان نظام جمهوری اسلامی ایران شدند. این اتفاق، در دو سال بعد از آن نیز افتاد، اما در سال ۱۳۶۱ که ش اولین کنفرانس وحدت اسلامی یا ابتکار حضرت امام خمینی(ره) و به مناسبت هفته وحدت (۱۲ تا ۱۷ربیع‌الاول) در ایران برگزار شد، تعداد میهمانان از سر تاسر جهان اسلام به شکل بسیار چشمگیری افزایش یافت، اما این میهمانان که عمده آنها دلیسته انقلاب و بنیانگذار نظام جمهوری اسلامی بودند، چگونه در آن شرایط پرالتهاب سیاسی بعد از پیروزی انقلاب، شناسایی شدند و چطور در سالگرداول و دوم پیروزی تأسیس نظام به ایران دعوت شده بودند؟ این سؤال مهمی است که در مقال پی آمده، پاسخ آن را در دل تاریخ جستجو یافته‌ام. امید آنکه تاریخ پژوهان انقلاب و عموماً علاقه‌مندان را مفید و مقبول آید. ■■■

بدون شک می‌توان حضرت آیت‌الله‌العظمی حاج‌سیدحسین طباطبایی بروجردی را سررمدار حر کتهای تقریبی ووحدت‌آفرین در جهان اسلام و تاریخ معاصر ایران دانست، اما بعد از ایشان بسیاری از شاگردان و یارانش، وهی راه را در این زمینه ادامه دادند، به ویژه بعد از شروع نهضت اسلامی به رهبری امام خمینی(ره)، شاگردان حضرتش در حوزه‌های علمیه با انگیزه‌های بیشتر و با هدف بیداری امت اسلامی، ارتباط‌گیری با انقلابیون و علمای ضداستبداد و ضداستعمار را در سراسر جهان آغاز کردند؛ اقدامی که بعدها موجب پیوند قلوب علما و شخصیت‌های برجسته اسلامی کشورهای مختلف با انقلاب اسلامی ایران شد. در این فرایند اما برخی از روحانیون پیشتاز بودند که در ذیل، به نام و اقدامات آنها اشاره می‌کنیم.

آیت‌الله سیدهادی خسروشاهی

استاد سیدهادی خسروشاهی براساس دغدغه‌های تقریبی خویش و در فرایند ارتباط‌گیری با بزرگان اخوان المسلمین مصر، مبارزان مسلمان الجزایر، مبارزان مسلمان تونس و سودان و همچنین بزرگان نهضت اسلامی افغانستان، آن هم در دوره پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، توانسته بود آنها را با اهداف نهضت اسلامی مردم ایران به رهبری امام خمینی آشنا کند

دهه ۹۰ آیت‌الله محمدعلی تسخیری

اندیشه امت واحده اسلامی و مبارزه با تفرقه و دشمنی در میان مسلمین، به عنوان یک اصل اعتقادی بروجردی فکری آیت‌الله‌العظمی، ب باعث شد و سپس امام خمینی، باعث شد روحانیون و علمای زیادی در ایران، سال‌ها قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، از تباط‌گیری با رهبران دینی، علمی و شخصیت‌های برجسته کشورهای اسلامی را آغاز کنند؛ حرکتی که بعدها پیستوانه‌ای مهم برای تحقق سیاست وحدت امت اسلام، در نظام جمهوری اسلامی شد و نتایج نظری و عملی مبارکی را موجب گشت

نظری به تکاپوی تقریبی برخی از یاران امام خمینی (ره)

در دوران پیش از پیروزی انقلاب اسلامی

آنان که طریق

هم‌افزایی اسلامی را گشودند

■ **آیت‌الله‌سیدهادی خسروشاهی و ارتباط علما**

و مبارزان مسلمان قاره آفریقا

آیت‌الله سیدهادی خسروشاهی در سال ۱۳۱۷ ش. در تبریز به دنیا آمد. پدر ایشان همچون اجدادش از روحانیون بزرگ و مبارز بود و به همین دلیل نیز ایشان از جوانی وارد عرصه مبارزه باستبداد پهلوی و استعمار شد. از آنجا که وی شدیداً شیفته شخصیت شهیدسیدمجتبی نواب صفوی بود، ایشان را الگوی خود قرار داده بود و در موضوع مسلمانان سایر کشورها، معتقد به اتحاد میان مذاهب اسلامی بود. آیت‌الله خسروشاهی علاوه بر زبان ترکی (آذری و اسلامبولی)، فارسی و عربی، به زبان انگلیسی و ایتالیایی هم آشنایی داشت. همین توانایی هم به ایشان این امکان را می‌داد که از دوره جوانی بسور از زبانتبه با شخصیت‌های مبارز و علمای برجسته جهان اسلام کند. چنانچه مکاتبات وی با «علامه شیخ محمدتقی قمی» مؤسس دارالتقرب قاهره، گواه این مدعاست، زیرا استاد خسروشاهی شخصیتی تقریبی بود و به تحقق وحدت مسلمین در برابر دشمنان اسلام، عقیده‌ای راسخ داشت.

به‌هر روی ایشان با مکاتبه با رهبران مبارز مسلمان که در جنگ بااستعمارگران کشورهای اسلامی بودند،اطلاعات بسیار ارزشمندی از وضعیت مسلمانان کشورهای به ویژه کشورهای آفریقایی کسب می‌کرد.همین همی‌شما باعث شد ایشان بعد از جنگ شش‌روزه اعراب و اسرائیل، به همراه امام موسی صدر راهی الجزایر شود و در کنفرانس اسلامی الجزایر شرکت کند. بعد از آن نیز البته به آخن آلمان رفت و در مرکز اسلامی این شهر، ارتباط‌گیری با روحانیون و علمای اهل سنت اداره‌کننده آن مجموعه را آغاز کرد. این رویکرد در ادامه موجب شد او پس از بازگشت به ایران در سال ۱۳۵۲ ش، مرکز «بررسی‌های اسلامی قم» را با هدف شناخت جریان‌های اسلامی کشورهای مختلف تأسیس کند و به ثبت برساند. در نهایت استاد خسروشاهی بر اساس دغدغه‌های تقریبی خویش و در فرایند ارتباط‌گیری با بزرگان اخوان المسلمین مصر،

مبارزان مسلمان الجزایر، مبارزان مسلمان تونس و سودان و همچنین بزرگان نهضت اسلامی افغانستان، آن هم پیش از پیروزی انقلاب اسلامی توانسته بود آنها را با اهداف نهضت اسلامی مردم ایران به رهبری امام خمینی آشنا کند؛ اقدامی که با پیروزی انقلاب اسلامی موجب شد تعداد زیادی از افراد مرتبط با استاد خسروشاهی، با نظام جمهوری اسلامی همراه شوند.^{۱۱}

■ **سفر اعضای کانون تحقیقات اسلامی**

به کشورهای حاشیه خلیج فارس

آیت‌الله شهیدسیدمحمد حسینی بهشتی، شش سال اداره و امامت جماعت مرکز اسلامی هامبورگ (آلمان) را در اواسط دهه ۴۰ شمسی بر عهده داشت. ایشان پس از بازگشت به ایران در سال ۱۳۴۹ ش با گزینش تعدادی از طلاب و دانشجویان مبارز و مسلمان به کمک حضرات آیات، محمدتقی مصباح‌زدی، احمد جنتی و شهیدعلی قدوسی، آموزش و نیروسازی برای آینده مبارزات را آغاز کرد. این افراد گزینش شده در مدرسه حنایی، علاوه بر کسب علوم دینی، شروع به مطالعه «فلسفه غرب»، «شناخت ادیان و مذاهب»، «تاریخ اسلام و اروپا» و همچنین فراگیری و مکالمه زبان‌های عربی و انگلیسی نیز کردند. با پایان آن دوره آموزشی پنج ساله، با ابتکار شهید آیت‌الله بهشتی، یک مؤسسه تبلیغی به نام «کانون تحقیقات اسلامی» با رویکرد ارتباط‌گیری طلاب آموزش دیده با مسلمانان سایر کشورهای اسلامی ایجاد شد. این مؤسسه بخشی داشت که در آن عده‌ای از طلاب به عنوان «مبلغ خارج از کشور» تسلیت می‌گویم. این عنصر صدیق و دلسوز و خمدستگزار اسلام، در طول سال‌های با برکت عمر خویش، با فقص و تحقیق و نگارش و ترجمه، آثاری پدید آورد که بی‌شک در نشر افکار نوبین اسلامی، دارای تأثیر بود و به خاطر همین آثار است که حقاً باید او را در زمره پیشروان نهضت اسلامی در ایران شمرد. او همچنین انسانی وارسته و پاکدامن و متواضع و غیور و مبارز بود. به مسائل جهان اسلام اهتمام می‌ورزید و در راه تشکیل نظام اسلامی، تلاش فرهنگی ارزنده‌ای کرد. عمر طولانی و پربرکت و پرمجازی او با پاک‌ی و پاکدامنی سپری شد، پاک زیست و پاک به جوار الهی برگشود. رحمت خدا بر او

و یادش گرامی باد. سیدعلی‌خامنهای، رئیس‌جمهوری اسلامی ایران از۲۴ آذر ۱۳۶۷ ش.»^{۱۲}

در ضمن نباید از اشاره به این نکته غفلت ورزید که توجه استاد سعیدی به علمای اسلامی شرق آسیا موجب شده بود افرادی همچون «مارگرت مارکوس» (مریم جمیله)– شاگرد امریکایی و مسلمان شده علامه مودودی– نیز با انقلاب اسلامی همراه شوند.^{۱۳}

■ **فعالیت‌های تقریبی آیت‌الله محمدعلی تسخیری در دوران پیش از پیروزی انقلاب اسلامی**

دهه ۶۰ آیت‌الله‌سیدهادی خسروشاهی در کنار عباس عدلی، رهبر جبهه‌نجات الجزایر

مسیح مهاجری و واحدی با سفر به کشورهای عربی حاشیه خلیج‌فارس همچون: بحرین،امارات و کویت در سال ۱۳۵۲ ش آغاز شد؛ سفرهایی که در پایان آن، طلاب وظیفه داشتند گزارشی مبسوط از وضعیت دینی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی کشورهای مقصد سفر تهیه کنند و آن را به کانون تحقیقات اسلامی تحویل دهند.

در واقع با این ابتکار شهید بهشتی در دوران قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، ارتباط‌گیری با علما و بزرگان دینی کشورهای عربی حاشیه خلیج‌فارس انجام شد. جالب است که در سال ۱۳۶۱ ش مؤسسه کانون تحقیقات اسلامی در معاونت‌بین‌الملل سازمان تبلیغات اسلامی ادغام‌شد و اعضای آن شروع به همکاری با این سازمان کردند.^{۱۴}

■ **سیدغلامرضا سعیدی و علامه ابوالعلاء مودودی**

استاد سیدغلامرضا سعیدی بیر جندی در سال ۱۲۷۶ ش. در روستای نوزادمؤمن آباد بیرجند به دنیا آمد. تحصیلات ابتدایی را در شهر بیرجند سپری کرد و در دوره جوانی برای ادامه تحصیل به کشور هندوستان رفت و به مدت سه‌سال در دانشگاه گلبرگ تحصیل کرد و در آنجا با افکار و آرای محمد علامه اقبال‌لاهوری آشنا شد.

استاد سعیدی بعد از شهرپور، ۱۳۲۰ ش.به تهران مهاجرت کرد و در این شهر تحصیلات علوم جزوی را پی گرفت و در عین حال وارد فعالیت در عرصه رسانه و البته مبارزات ملی شدن صنعت نفت شد. همچنین وی در همان دهه ۲۰ آشمسی سفری به عراق داشت و در آنجا با آیت‌الله شیخ محمدحسین کاشف‌الغطاء آشنا شد. آن دیدار موجب تقویت روحیه ضداستعماری و تقرب مذاهب در استاد شد. ایشان از همان دوران، دغدغه‌ای عمیق درباره وضعیت کشورهای اسلامی و ارتباط‌گیری با علمای جهان اسلام داشت، به همین دلیل نیز در عمر بابرکت خود، بیش از ۷۰ جلد کتاب و صدها مقاله در موضوعات مختلف جهان اسلام نوشت که چاپ و منتشر شد. سعیدی به زبان فرانسه مسلط بود و بعدها انگلیسی و عربی را هم فرا گرفت. استاد مجلات انگلیسی‌زبان و مجلات کشورهای عربی را به خوبی می‌خواند و ترجمه می‌کرد. آن فقید سعید به قدری به زبان انگلیسی تسلط داشت که کتاب را به دست می‌گرفت، نگاه می‌کرد و به فارسی ترجمه می‌کرد؛ یعنی لازم نبود یک بار کل آن را به انگلیسی بخواند و بعد به فارسی ترجمه کند. مکاتبات او با علمای کشورهای مختلف به ویژه علمای کشورهای پاکستان، هند و برخی کشورهای مسلمان آفریقایی، باعث شده بود آثارش در آن کشورها هم منتشر شود، اما شاید بتوان گفت استاد سعیدی بیش از هر کسی در ایران، یک اقبال‌شناس بود؛ کتاب و مقالات زیادی درباره وی و شاگردانش نوشت، و ویژه که ایشان ارتباط بسیار گسترده‌ای با علامه مودودی از علمای برجسته پاکستان داشت. شیخ ابوالعلاء مودودی عالمی مسلمان بود که افکار انقلابی و جنبش گرایانه اسلامی داشت. او قبل از استقلال پاکستان، حزب تأسیس کرده و به دنبال ایجاد یک حکومت اسلامی و ساختن یک جامعه اسلامی واقعی بود، اما عوامل سیاسی پاکستان بعد از استقلال به گونه‌ای پیش رفت که متأسفانه ایده‌های نخبه‌گرایانه مودودی مورد توجه عامه قرار نگرفت، البته به این دلیل که تعدادی از افراد مرتبط با استاد سعیدی، کاملاً به زبان انگلیسی مسلط بود و مقالات و کتاب‌های بسیاری درباره اسلام نوشته بود.^{۱۵}

به‌هر روی استاد سیدغلامرضا سعیدی با تباط‌گیری قبل از پیروزی انقلاب اسلامی با علمای کشورهای اسلامی شرق آسیا همچون: هند، پاکستان، بنگلادش، فیلیپین، اندونزی و ملازی داشت، توانست قلوب تعداد زیادی از علمای این کشورها را با نهضت اسلامی امام(ره) و انقلاب اسلامی همراه کند. جالب است که حضرت آیت‌الله‌العظمی‌خامنهای، رهبر معظم انقلاب اسلامی در زمان درگذشت استاد اشاره کرد و اظهار داشته بودند:

«بسم‌الله الرحمن الرحیم

درگذشت نویسنده و مترجم نامدار، مرحوم آقای سیدغلامرضا سعیدی را به بازماندگان و دوستان و ارادتمندان ایشان و به جامعه علمی و فرهنگی کشور، تسلیت می‌گویم. این عنصر صدیق و دلسوز و خمدستگزار اسلام، در طول سال‌های با برکت عمر خویش، با فقص و تحقیق و نگارش و ترجمه، آثاری پدید آورد که بی‌شک در نشر افکار نوبین اسلامی، دارای تأثیر بود و به خاطر همین آثار است که حقاً باید او را در زمره پیشروان نهضت اسلامی در ایران شمرد. او همچنین انسانی وارسته و پاکدامن و متواضع و غیور و مبارز بود. به مسائل جهان اسلام اهتمام می‌ورزید و در راه تشکیل نظام اسلامی، تلاش فرهنگی ارزنده‌ای کرد. عمر طولانی و پربرکت و پرمجازی او با پاک‌ی و پاکدامنی سپری شد، پاک زیست و پاک به جوار الهی برگشود. رحمت خدا بر او

و یادش گرامی باد. سیدعلی‌خامنهای، رئیس‌جمهوری اسلامی ایران از۲۴ آذر ۱۳۶۷ ش.»^{۱۶}

در ضمن نباید از اشاره به این نکته غفلت ورزید که توجه استاد سعیدی به علمای اسلامی شرق آسیا موجب شده بود افرادی همچون «مارگرت مارکوس» (مریم جمیله)– شاگرد امریکایی و مسلمان شده علامه مودودی– نیز با انقلاب اسلامی همراه شوند.^{۱۷}

■ **فعالیت‌های تقریبی آیت‌الله محمدعلی تسخیری در دوران پیش از پیروزی انقلاب اسلامی**

آیت‌الله محمدعلی تسخیری را که سال‌ها دبیر کل مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی بود نیز باید یکی دیگر از اشخاصی دانست که قبل از پیروزی

دوشنبه ۲۲ خرداد۱۴۰۲ | ۲۳ ذی‌القعده ۱۴۴۴ |

انقلاب اسلامی، ارتباط‌گیری با علما و بزرگان جهان اسلام را آغاز کرده بود. پدر ایشان حجت‌الاسلام شیخ‌علی‌اکبر تسخیری تنکابنی از شاگردان آیت‌الله خوئی در نجف اشرف بود و به همین دلیل هم آیت‌الله محمدعلی تسخیری در سال ۱۳۲۳ ش. در نجف اشرف به دنیا آمد. تحصیلات مقدماتی حوزه و همچنین تحصیلات دیستان و دبیرستان را در شهر نجف شروع کرد و ادامه داد. پس از آن نیز تحصیل را در دانشکده «کلیه الفقه‌النجف» پی گرفت. وی از هسان دوران، فعالیت‌های سیاسی و مبارزاتی خود را با پیوستن به حزب الدعوة شهید آیت‌الله سیدمحمدباقر صدر آغاز کرد. در واقع سال‌های پایانی تحصیل آقای تسخیری در دانشکده فقه نجف و حضور بیشتر او در درس‌های خارج فقه و اصول مراجع بزرگ، مقارن شده بود با تحولات مهم سیاسی در عراق. گروهی به سرکردگی احمد حسن البکر و صدام حسین با کودتا علیه حکومت برادران عارف – که خود با کودتا علیه عبدالکریم قاسم به حکومت رسیده بودند– قدرت را از آن خود کردند و رژیم به شدت خشن با تشکیلاتی مافیایی متشکل از بی‌رحم‌ترین عناصر حزب بعث را برقرار کردند.

به دلیل فعالیت‌های آیت‌الله تسخیری در حزب الدعوة، ایشان توسط بعثیون دستگیر شد و حتی داد‌گاه برای وی حکم اعدام صادر کرد، اما با وساطت و توصیه علمای نجف، این حکم اجرا نشد. شیخ محمدعلی بعد از نجات از اعدام و سپس آزادی از زندان، بلافاصله به‌سه عنوان نماینده آیت‌الله صدر جهت تبلیغ و رسیدگی به امور دینی، عازم شهر دیاله شد و فعالیت‌های خود را از سر گرفت. شیخ در اولین فرصت و مجالی که فراهم شد، به مناسبت عیدسیدفطر به همراه جمع زیادی از اهالی دیاله، عازم بیت امام خمینی گشت و در آنجا سخنرانی مفصلی به زبان عربی انجام داد که بسیار دل‌انگیز و شور‌آفرین بود، سپس رهبر کبیر انقلاب اسلامی از آقای تسخیری خواستند با همان فصاحت از قول ایشان از حضور پرشور مردم تشکر کند و این در حالی بود که نیروهای مخفی و علنی امنیتی بعثی، بیت امام را زیر نظر داشتند. به هر روی فعالیت‌های سیاسی و مبارزاتی آیت‌الله تسخیری، زیر نظر شهید آیت‌الله صدر، علامه سیدمرتضی عسکری و مرحوم سیدمهدی حکیم ادامه پیدا کرد. همچنین در آن سال‌ها، آقای تسخیری سفرهای تبلیغی زیادی به کویت و حضور پررنگی در میان شیعیان آن کشور داشت. این سفرها و فعالیت‌های سیاسی در عراق، عاملی بود تا مجدداً عوامل حکومت بعثی برای وی پرونده تشکیل دهند تا اینکه در نهایت ایشان در سال ۱۳۴۹ ش. به دلیل فعالیت‌های سیاسی بر ضد رژیم عراق از این کشور اخراج شد و به ایران آمد. آیت‌الله تسخیری بعد از استقرار در قم، فعالیت‌دینی و فرهنگی خود را در مؤسسه دارالتبلیغ اسلامی و با انتشار مجله عرب زبان «الهدای» آغاز کرد و قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، با سخنرانی‌های انقلابی خود از امام خمینی و انقلاب اسلامی حمایت می‌کرد. این مجله برای تعداد زیادی از مسلمانان عرب زبان کشورهای مختلف، ارسال می‌شد.

آیت‌الله تسخیری پس از پیروزی انقلاب اسلامی ابتدا مسئولیت معاونت بین‌الملل سازمان تبلیغات اسلامی را به عهده گرفت و با استفاده از تجارب قبل از انقلاب خود در ارتباط‌گیری با مسلمانان کشورهای مختلف (به ویژه عرب‌زبانان)، به فعالیت‌های تقریبی پرداخت. ایشان همچنین در سال ۱۳۷۲ ش، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی را تأسیس کرد تا فعالیت‌های فرهنگی– تبلیغی خارج از کشور، به شکل منسجم تر انجام گیرد. همچنین فعالیت‌های ایشان در مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، با همراهی و همکاری علما و برجستگان جهان اسلام، نتایج شگفت‌انگیزی را در وحدت میان مسلمانان با مذاهب آونگون پدید آورد.^{۱۸}

■ **کلام آخر**

اندیشه «امت واحده» و مبارزه با تفرقه و دشمنی در میان مسلمین و کشورهای اسلامی به عنوان یک اصل اعتقادی در منظومه فکری آیت‌الله‌العظمی بروجردی و سپس امام خمینی باعث شد روحانیون و علمای زیادی در ایران، سال‌ها قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، ارتباط‌گیری با رهبران دینی علمی و شخصیت‌های برجسته کشورهای اسلامی را آغاز کنند. حرکتی که بعدها پشتوانه‌ای مهم برای تحقق سیاست «وحدت» امت اسلام، در نظام جمهوری اسلامی شد و نتایج نظری و عملی مبارکی را موجب گشت.

منابع:

- ↑ خسروشاهی، سیدمحمد، *مقاله «اصلاح باستیز»؟*– به مناسبت سالگرد درگذشت سیدهادی خسروشاهی– روزنامه فرهیختگان، مورخ ۱۰ اسفند ۱۳۹۹ ش. صص ۱۴ (اندیشه)– و «طباطبایی، صادق». *خاطرات سیاسی– اجتماعی دکتر صادق طباطبایی*، مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام، چاپ چهارم ۱۳۹۴ ش. جلد اول، صص ۲۱۸ و ۲۱۹
- ↑ انصاری مخلصی، محمدباقر، «سفر به کشورهای مختلف جهان»– در ارتباط با انقلاب اسلامی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ اول ۱۳۸۳ ش. جلد اول، صص ۲۰ تا ۲۲ و ۲۳
- ↑ مقاله فرورد و فرورد حزب جماعت اسلامی پاکستان»– با تأکید بر اندیشه‌های ابوالعلاء مودودی– فصلنامه مطالعات شنبه‌فاره، شماره ۲۰، مورخ پائیز ۱۳۹۳ ش. صص ۸۹ تا ۱۲۲
- ↑ انصاریان خوسلاری، محمدتقی، «سرواستوار»– شمه‌ای کوتاه و مختصر به عنوان یادنامه استاد سیدغلامرضا سعیدی بیرجندی– انتشارات انصاریان، چاپ اول ۱۳۱۰ ش
- ↑ اریازند– واعظی، عباس– محمود، «راهنامه و مراسمنامه آیت‌الله تسخیری»– مروری بر زندگی مبارزات خدمات علامه آیت‌الله محمدعلی تسخیری– نشر بین‌المللی المعهدی، چاپ اول ۱۳۹۳ ش. بخش سخن‌آغازین (صفحه الف تا لاول).

منابع

تاریخ ۸۸۴۹۸۴۲۷

د